

# پراکندگی موضوعی مجموعه کتابخانه و مرکز اطلاع‌رسانی دانشگاه امام صادق (ع) و میزان استفاده از آن به تفکیک رده‌های موضوعی

محمد رضا سلیمانی<sup>۱</sup>

## چکیده

در این مقاله پراکندگی موضوعی و میزان استفاده از مجموعه کتابخانه و مرکز اطلاع‌رسانی دانشگاه امام صادق (ع) در سال تحصیلی ۱۳۸۲-۱۳۸۳ مورد بررسی قرار گرفته است. براساس نتایج، در بخش کتاب‌های فارسی و عربی، رده فلسفه و دین بیشترین، و رده علوم دریانوردی کمترین سهم را در مجموعه کتابخانه دارند. در بخش لاتین، رده‌های اقتصاد و مدیریت و علوم دریانوردی به ترتیب بیشترین و کمترین سهم را به خود اختصاص داده‌اند. میانگین استفاده از کتاب‌های فارسی و عربی ۲/۳۲ و کتاب‌های لاتین ۰/۵۱ است. همچنین یافته‌ها نشان می‌دهد میانگین استفاده از کتاب‌های فارسی و عربی به‌طور معناداری بیشتر از کتاب‌های لاتین است. درحالی‌که اختلاف معنی‌داری بین میانگین استفاده از کتاب‌های رده‌های موضوعی مختلف وجود ندارد.

## کلیدواژه‌ها

پراکندگی موضوعی، میزان استفاده، رده‌های موضوعی، کتابخانه‌های دانشگاهی، دانشگاه امام صادق (ع)

## مقدمه

باشد. این امر مستلزم آگاهی انتخاب‌کنندگان از نیازهای اطلاعاتی جامعه و شناخت منابع اطلاعاتی مختلف است. در حال حاضر، انتخاب کتاب در کتابخانه‌های دانشگاهی غالباً توسط اعضای هیئت علمی صورت می‌گیرد، زیرا آنها بیش از هر فرد و گروه دیگری از نیازهای اطلاعاتی دانشجویان و برنامه‌های درسی ارائه شده آگاه هستند. اما

بدون شک، یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر در موفقیت کتابخانه‌ها، به‌ویژه کتابخانه‌های دانشگاهی، داشتن مجموعه مناسب جهت پاسخ به نیازهای اطلاعاتی مراجعان است. به همین منظور، کتابخانه‌ها سعی می‌کنند صرفاً به خرید منابعی بپردازند که با نیازهای اطلاعاتی جامعه استفاده‌کننده کاملاً متناسب

۱. دانشجوی دکترای کتابداری و اطلاع‌رسانی و عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی soleymani491@yahoo.com

با توجه به اینکه نیازهای اطلاعاتی به دلایل مختلفی مانند تغییر در برنامه‌های درسی و اضافه شدن رشته‌های جدید، پیوسته در حال تغییر هستند، حتی مجموعه‌هایی که به دقت و بر اساس اصول مشخصی فراهم شده‌اند، اگر همگام با این تغییرات، مورد ارزیابی و بازنگری قرار نگیرد، ممکن است بعد از مدتی کارایی خود را از دست داده و به مجموعه‌ای کهنه و غیرقابل استفاده تبدیل شود. همان‌طور که رانگان‌اتان در قانون پنجم خود اشاره می‌کند، مجموعه کتابخانه ارگان‌سیمی پویا و رو به رشد است. از یک طرف منابع اطلاعاتی جدید به مجموعه کتابخانه اضافه شده و از طرف دیگر، منابع کهنه و بی‌استفاده از آن خارج می‌شود.

### بیان مسئله

افزایش حجم انتشارات و قیمت سرسام‌آور آنها از یک طرف، و ثابت ماندن بودجه کتابخانه‌ها و حتی در مواردی کاهش آنها، کتابداران و مسئولان کتابخانه‌ها را با چالش‌های جدیدی در زمینه شیوه‌های مجموعه‌سازی روبه‌رو ساخته است. امروزه، کتابخانه‌ها هزینه‌های هنگفتی را صرف مجموعه‌های خود می‌کنند که از برخی جهات نوعی سرمایه‌گذاری محسوب می‌شود. این سرمایه‌گذاری زمانی بازدهی خواهد داشت که منابع تهیه شده مورد استفاده قرار گیرد. به عبارت دیگر، منافع حاصل از این سرمایه‌گذاری، همان منافی است که در نتیجه استفاده مراجعان از منابع کتابخانه حاصل می‌شود (۳: ۲۶-۳۳). بنابراین، امروزه ارزیابی مجموعه کتابخانه‌ها برحسب

میزان استفاده، که یکی از شاخص‌های مهم کارایی و بازدهی مجموعه است، از وظایف اساسی کتابداران محسوب می‌شود. کتابخانه و مرکز اطلاع‌رسانی دانشگاه امام صادق (ع) یکی از مراکز مهم اطلاعاتی کشور در زمینه علوم انسانی و اسلامی است که در سال ۱۳۶۱ و همزمان با آغاز فعالیت دانشگاه، تأسیس شد. از آنجا که این کتابخانه سالانه مبالغ هنگفتی را صرف تهیه منابع اطلاعاتی می‌کند، و از طرفی تاکنون مطالعه‌ای جدی در زمینه میزان استفاده از مجموعه آن صورت نگرفته است، در این تحقیق ابتدا جهت بررسی توازن مجموعه به پراکندگی منابع در هریک از رده‌های موضوعی کتابخانه کنگره پرداخته می‌شود، سپس میزان استفاده از آنها در هریک از رده‌های موضوعی از اول مهر ۱۳۸۲ تا آخر آذر ۱۳۸۳ مورد بررسی قرار می‌گیرد.

### تعریف مفاهیم

**پراکندگی موضوعی:** منظور توزیع مجموعه کتابخانه در هریک از رده‌های اصلی رده‌بندی کتابخانه کنگره است.

**میزان استفاده:** منظور آمار کتاب‌هایی است که به امانت برده شده و سابقه آنها در برنامه امانت نرم‌افزار سیمرغ کتابخانه ثبت شده است. بنابراین، آمار کتاب‌هایی که در محل کتابخانه مورد استفاده قرار گرفته‌اند، محاسبه نشده است.

**مجموعه کتابخانه:** منظور کلیه کتاب‌های موجود در مخزن کتابخانه، اعم از فارسی و عربی و لاتین، است.

## پرسش‌های اساسی

و مرکز اطلاع‌رسانی دانشگاه امام صادق (ع) بر حسب مقوله‌های موضوعی و تعیین میزان استفاده از کتاب‌های کتابخانه در هر یک از رده‌های موضوعی است. با بررسی پراکندگی موضوعی، می‌توان به توازن مجموعه در موضوعات و رشته‌های تحت پوشش کتابخانه پی برد. همچنین، میزان استفاده از مجموعه کتابخانه، تا حدود زیادی درستی یا نادرستی سیاست‌های مجموعه‌سازی به‌ویژه شیوه‌های انتخاب کتاب، و نیز میزان مطابقت کتاب‌های تهیه شده با نیازهای اطلاعاتی جامعه مشخص می‌شود. هر چند که ممکن است عوامل خارجی مختلفی نظیر حجم تکالیف درسی، عدم آشنایی دانشجویان به زبان‌های خارجی، بی‌توجهی به امر پژوهش، ساعات کار کتابخانه، و مانند آن حجم استفاده از مجموعه کتابخانه را تحت‌الشعاع قرار دهند.

۱. پراکندگی مجموعه فارسی و عربی و نیز لاتین کتابخانه در هر یک از رده‌های موضوعی چگونه است؟
۲. میانگین استفاده از کتاب‌های فارسی و عربی و لاتین در هر یک از رده‌های موضوعی چگونه است؟
۳. چند درصد از کتاب‌های فارسی و لاتین در هر یک از رده‌های موضوعی در دوره مورد بررسی، استفاده نشده است؟
۴. آیا تفاوت معنی‌داری بین میانگین استفاده از کتاب‌های فارسی و لاتین وجود دارد؟
۵. آیا بین میانگین استفاده از کتاب‌های رده‌های موضوعی مختلف تفاوت معنی‌داری وجود دارد؟

## فرضیه‌های تحقیق

تحقیق حاضر دارای دو فرضیه است:

۱. با توجه به دایر بودن دوره‌های کارشناسی ارشد و دکترا در رشته‌های مختلف و تأکید بر آموزش زبان انگلیسی و استفاده از منابع خارجی در تدریس استفاده از کتاب‌های فارسی و عربی بیشتر از کتاب‌های لاتین است.
۲. بین میانگین استفاده از کتاب‌های رده‌های موضوعی مختلف تفاوت معنی‌داری وجود ندارد.

## هدف و فایده تحقیق

هدف از این تحقیق، بررسی پراکندگی کتاب‌های فارسی، عربی، و لاتین کتابخانه

## پیشینه تحقیق

در زمینه ارزیابی مجموعه کتابخانه‌های دانشگاهی از نظر میزان استفاده در داخل کشور، پژوهش مستقلی صورت گرفته است، اما درخصوص میزان استفاده از کتابخانه‌های عمومی دو پژوهش صورت گرفته است. نجلا حریری (۱۳۷۸) میزان استفاده از مجموعه کتابخانه عمومی امیرکبیر کرج در مقوله‌های موضوعی مختلف را بررسی کرده است. بر اساس یافته‌های تحقیق، رده علوم محض با میانگین استفاده ۴/۵ بالاترین میزان استفاده را در سال ۱۳۷۷ داشته است. رده زبان و زبان‌شناسی با ۲/۷۸ و رده دین با میانگین ۲/۵۵ در رده‌های دوم و سوم قرار داشته‌اند.

کمترین استفاده مربوط به رده تاریخ با میانگین استفاده ۱/۱۲ بوده است. درباره اینکه چند درصد از مجموعه مورد استفاده قرار نگرفته است، نتایج نشان داد که رده کلیات با ۵۷/۶۹ درصد و رده فلسفه با ۲۸/۵۷ درصد به ترتیب بیشترین و کمترین درصد کتاب‌های استفاده نشده را به خود اختصاص داده‌اند (۲). علی باجلان (۱۳۸۰) نیز به بررسی میزان استفاده از مجموعه کتابخانه عمومی شهید باهنر بروجرد پرداخته و به این نتیجه رسیده است که رده ادبیات با میانگین ۱/۷ بیشترین و رده زبان و زبان‌شناسی با میانگین ۰/۲ کمترین میزان استفاده را داشته‌اند. همچنین در مورد کتاب‌های استفاده نشده، رده زبان و زبان‌شناسی با ۸۵/۲۴ درصد و رده هنر با ۴۵ درصد به ترتیب بیشترین و کمترین درصد کتاب‌های استفاده نشده را در اختیار داشته‌اند (۱).

در خارج از ایران، به میزان استفاده از مجموعه کتابخانه‌های دانشگاهی، بیشتر به صورت جنبی و در گزارش‌هایی از عملکرد و فعالیت‌های کتابخانه‌ها پرداخته شده است. اما درباره میزان استفاده از مجموعه کتابخانه‌های عمومی، مهم‌ترین تحقیق مربوط به پژوهشی است که توسط برایان لاکهام<sup>۲</sup> در سال ۱۹۷۱ در چستر انجام گرفته است. یافته‌های وی نشان داد که بیشترین درصد استفاده‌کنندگان، کتاب‌های داستانی را به امانت گرفته‌اند که شامل ۲۲ درصد کتاب‌های جنایی، ۱۴ درصد کتاب‌های رماتیک، ۱۲ درصد کتاب‌های ماجراجویی، ۸ درصد آثار کلاسیک، ۴ درصد

کتاب‌های طنز، و ۴ درصد آثار علمی تخیلی بوده است. از بین کتاب‌های غیرداستانی، موضوع هنرهای زیبا با ۱۹ درصد بیشترین استفاده را داشته است (۴).

### جامعه پژوهش و روش تحقیق

جامعه آماری پژوهش حاضر را کلیه کتاب‌های فارسی و عربی و نیز لاتین کتابخانه و مرکز اطلاع‌رسانی دانشگاه امام صادق (ع) که اطلاعات کتابشناختی آنها در نرم‌افزار کتابخانه‌ای سیمرغ وارد شده است، تشکیل می‌دهد. البته در این پژوهش، کتاب‌های مرجع به دلیل ممنوعیت امانت، از جامعه پژوهش حذف شده‌اند. مجموعه کتابخانه شامل ۲۶,۵۴۵ عنوان کتاب فارسی و عربی، و ۱۴,۷۸۸ عنوان کتاب لاتین (به جز کتاب‌های مرجع) است. نظام مورد استفاده برای رده‌بندی کتاب‌ها، نظام رده‌بندی کتابخانه کنگره است که رده‌های مختلف آن به عنوان مقوله‌های موضوعی بررسی شده‌اند. البته به دلیل تعدد بسیار این رده‌ها، تا حد امکان رده‌های فرعی، تحت یک رده کلی محاسبه شده است. به عنوان مثال، رده‌های فرعی BM, BL, BJ, BF, BD, BC, BT, BS و BR تحت رده کلی B (فلسفه و دین) مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

با توجه به ماشینی بودن سیستم امانت، ابتدا مشخصات کلیه کتاب‌هایی که سابقه امانت آنها در نرم‌افزار سیمرغ ثبت شده است به ترتیب عنوان استخراج، و سپس کلیه عنوان‌ها به صورت دستی شمارش شدند.

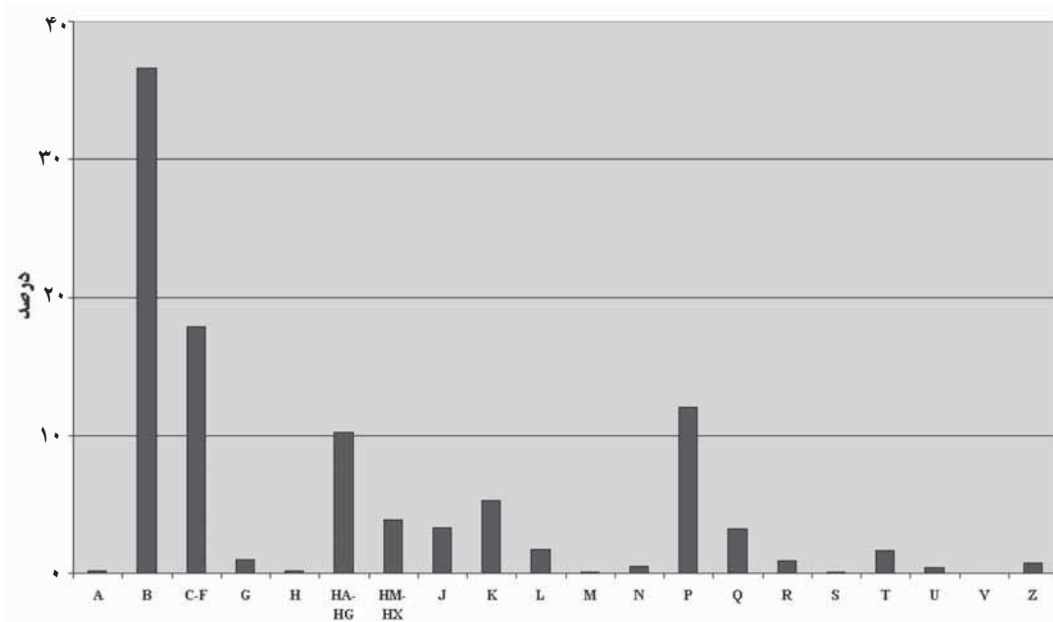
در صورتی که کتابی دارای جلد و نسخه‌های متعددی بود، سابقه امانت همه آنها تحت یک عنوان محاسبه شد. همان‌طور که اشاره شد، کلیه کتاب‌های مرجع به دلیل ممنوعیت امانت، از جامعه آماری حذف شده‌اند، در مواردی هم که به دلایل مختلفی کتاب مرجعی به امانت داده شده بود، شمارش نشد.

### محدودیت‌های پژوهش

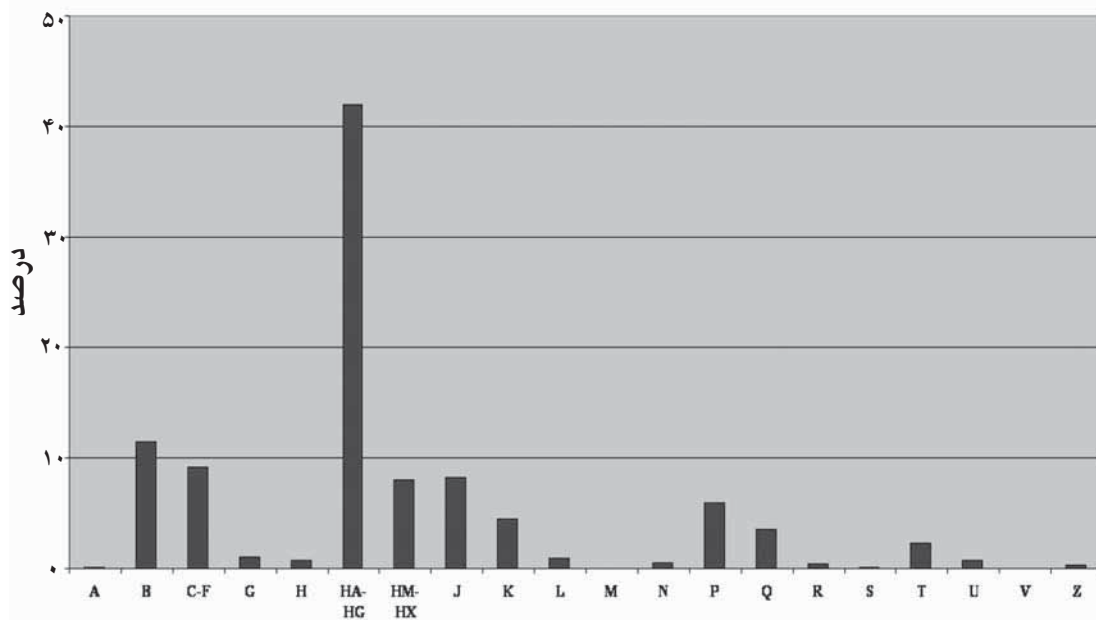
با توجه به اینکه پژوهش بر اساس کتاب‌های ثبت شده در نرم‌افزار سیمرغ کتابخانه صورت گرفته است، ممکن است مشخصات برخی کتاب‌ها، به‌ویژه کتاب‌های تازه خریداری شده، از ابتدای دوره مورد بررسی در این نرم‌افزار وارد نشده باشد.

جدول ۱. پراکندگی کتاب‌ها بر حسب مقوله‌های موضوعی

رده	موضوع	فارسی و عربی		لاتین	
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
A	کلیات	۰/۱۴	۳۸	۲۰	۰/۱۴
B	فلسفه و دین	۳۶/۶۲	۹۷۲۲	۱۷۰۳	۱۱/۵۲
C-F	تاریخ	۱۷/۹۱	۴۷۵۶	۱۳۵۸	۹/۱۸
G	جغرافیا - مردم‌شناسی	۰/۹۵	۲۵۱	۱۵۷	۱/۰۶
H	علوم اجتماعی	۰/۱۹	۵۱	۱۰۰	۰/۶۸
HA-HJ	اقتصاد و مدیریت	۱۰/۲۳	۲۷۱۶	۶۲۰۲	۴۱/۹۴
HM-HX	مسائل اجتماعی	۳/۸۷	۱۰۲۸	۱۱۸۱	۷/۹۹
J	علوم سیاسی	۳/۳۳	۸۸۴	۱۲۱۸	۸/۲۴
K	حقوق	۵/۲۷	۱۴۰۰	۶۶۰	۴/۴۵
L	آموزش و پرورش	۱/۷	۴۵۳	۱۳۴	۰/۹۱
M	موسیقی	۰/۱۲	۳۱	۸	۰/۰۵
N	هنر	۰/۵۳	۱۴۲	۷۰	۰/۴۷
P	زبان و ادبیات	۱۲/۰۸	۳۲۰۹	۸۸۱	۵/۹۶
Q	علوم	۳/۱۹	۸۴۶	۵۲۹	۳/۵۸
R	پزشکی	۰/۹	۲۴۰	۶۳	۰/۴۳
S	کشاورزی	۰/۱	۲۸	۱۲	۰/۰۸
T	تکنولوژی	۱/۶۳	۴۳۴	۳۳۶	۲/۲۷
U	علوم نظامی	۰/۴	۱۰۶	۱۰۳	۰/۷
V	علوم دریانوردی	۰/۰۱	۳	۳	۰/۰۲
Z	کتابشناسی و کتابداری	۰/۷۸	۲۰۷	۵۰	۰/۳۳
جمع		۱۰۰	۲۶,۵۴۵	۱۴,۷۸۸	۱۰۰



نمودار ۱. پراکندگی کتاب‌های فارسی و عربی بر حسب رده‌های موضوعی



نمودار ۲. پراکندگی کتاب‌های لاتین بر حسب رده‌های موضوعی

### تجزیه و تحلیل یافته‌ها

قرار گرفته است. در سطح آمار توصیفی از جدول توزیع فراوانی، درصد و میانگین، و در سطح آمار استنباطی از آزمون t با دو گروه

داده‌های پژوهش حاضر در دو سطح توصیفی و استنباطی مورد تجزیه و تحلیل

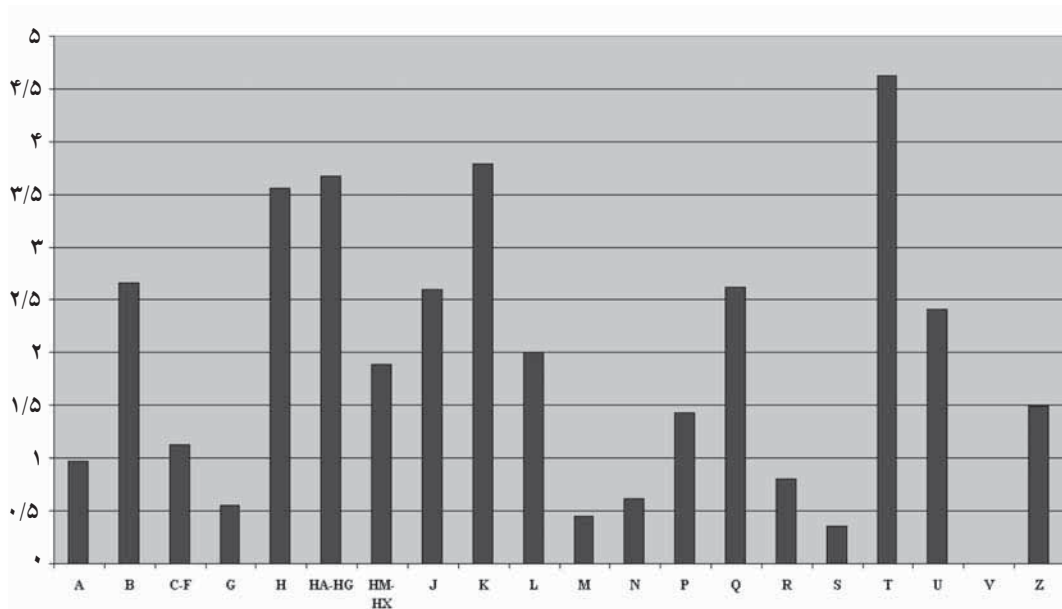
جدول ۲. میانگین استفاده از مجموعه بر حسب مقوله‌های موضوعی

رده	موضوع	فارسی و عربی		لاتین	
		میانگین	فراوانی	میانگین	فراوانی
A	کلیات	۰/۹۷	۳۷	۰/۱۵	۳
B	فلسفه و دین	۲/۶۶	۲۵۸۸۱	۰/۵۲	۸۸۲
C-F	تاریخ	۱/۱۳	۵۳۶۶	۰/۰۹	۱۳۴
G	جغرافیا - مردم‌شناسی	۰/۵۵	۱۳۹	۰/۲۲	۳۵
H	علوم اجتماعی	۳/۵۶	۱۸۲	۰/۲۲	۲۲
HA-HJ	اقتصاد و مدیریت	۳/۶۷	۹۹۶۳	۰/۵۵	۳۳۸۶
HM-HX	مسائل اجتماعی	۱/۸۹	۱۹۴۵	۰/۲۵	۳۰۴
J	علوم سیاسی	۲/۶	۲۳۰۵	۰/۳۷	۴۶۱
K	حقوق	۳/۷۹	۵۳۰۳	۱/۴۹	۹۸۶
L	آموزش و پرورش	۲	۹۰۳	۰/۱۷	۲۴
M	موسیقی	۰/۴۵	۱۴	۰	۰
N	هنر	۰/۶۲	۸۹	۰/۰۲	۲
P	زبان و ادبیات	۱/۴۳	۴۶۱۴	۱	۹۳۱
Q	علوم	۲/۶۲	۲۲۲۱	۰/۳۵	۱۸۷
R	پزشکی	۰/۸	۱۹۲	۰	۰
S	کشاورزی	۰/۳۵	۱۰	۰/۰۸	۱
T	تکنولوژی	۴/۶۲	۱۵۸۵	۰/۵۹	۲۰۱
U	علوم نظامی	۲/۴۱	۲۵۶	۰/۰۳	۴
V	علوم دریانوردی	۰	۰	۰	۰
Z	کتابشناسی و کتابداری	۱/۴۹	۳۰۹	۰/۰۴	۲
جمع		۲/۳۲	۶۱,۳۱۴	۰/۵۱	۷۵۶۵

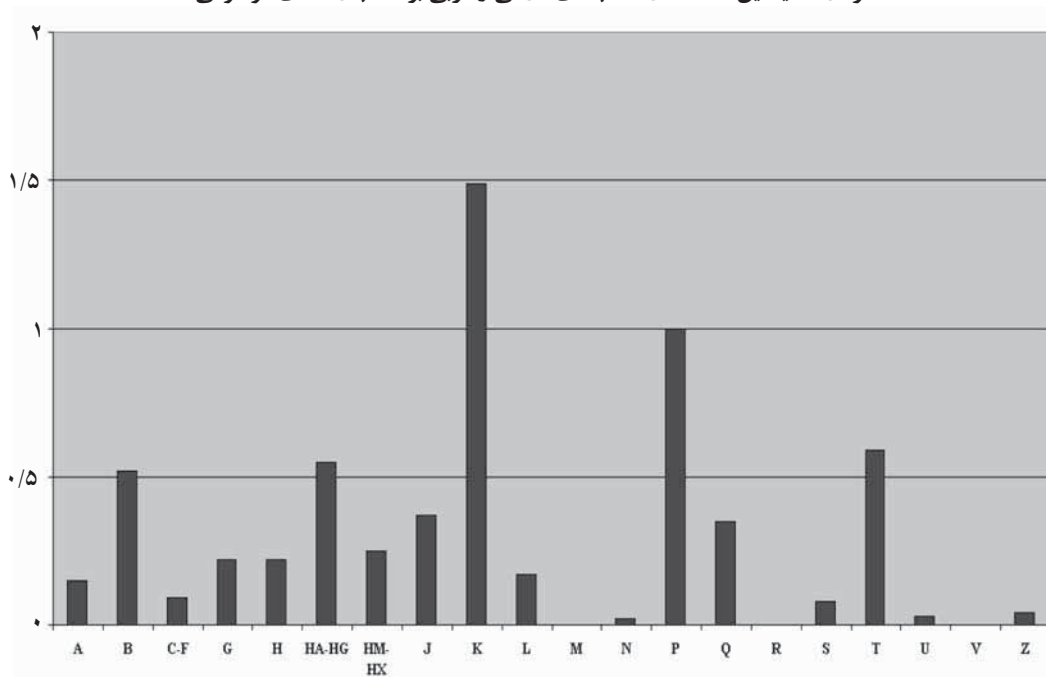
آن بر حسب رده‌های موضوعی مختلف محاسبه شد. بر اساس جدول و نمودار ۱، در کتاب‌های فارسی و عربی، رده فلسفه و دین با ۳۶/۶۲ درصد بیشترین سهم را در مجموعه کتابخانه دارد. رده‌های تاریخ، زبان و ادبیات، و اقتصاد و مدیریت به ترتیب با ۱۷/۹۱، ۱۲/۰۸، و ۱۰/۲۳ درصد در رده‌های دوم تا چهارم قرار دارند. در مقابل، رده‌های

مستقل و آزمون تحلیل واریانس استفاده شده است. آزمون t برای مقایسه میانگین استفاده دو گروه کتاب‌های فارسی و لاتین، و آزمون تحلیل واریانس برای مقایسه میانگین استفاده کتاب‌های رده‌های موضوعی مختلف مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

برای پاسخگویی به سؤال اول پژوهش، توزیع فراوانی مجموعه کتابخانه و پراکندگی



نمودار ۳. میانگین استفاده از کتاب‌های فارسی و عربی بر حسب رده‌های موضوعی



نمودار ۴. میانگین استفاده از کتاب‌های لاتین بر حسب رده‌های موضوعی

همچنین بر اساس جدول ۱ و نمودار ۲، کتاب‌های لاتین، رده اقتصاد و مدیریت با ۴۱/۹۴ درصد در رتبه اول قرار دارد، بعد

علوم دریانوردی، کشاورزی، و موسیقی به ترتیب با ۰/۰۱، ۰/۱، و ۰/۱۲ درصد، کمترین درصد کتاب را دارا هستند.



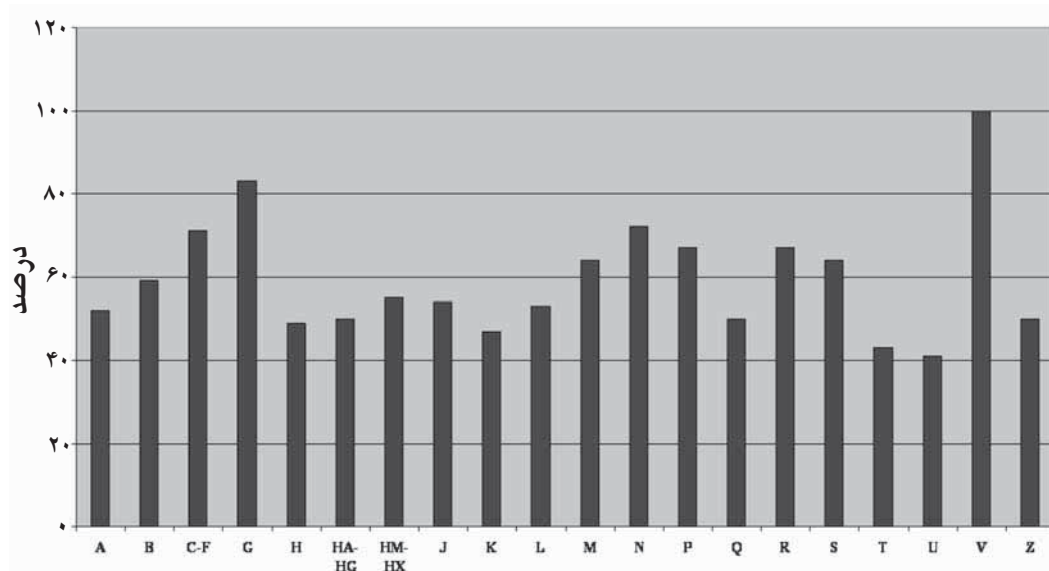
جدول ۳. توزیع فراوانی کتاب‌های استفاده نشده بر حسب مقوله‌های موضوعی

رده	موضوع	فارسی و عربی		لاتین	
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
A	کلیات	۵۲	۲۰	۱۹	۹۵
B	فلسفه و دین	۵۹	۵۷۰۰	۱۳۹۰	۸۲
C-F	تاریخ	۷۱	۳۳۳۷	۱۲۸۱	۹۵
G	جغرافیا - مردم‌شناسی	۸۳	۲۱۰	۱۴۴	۹۲
H	علوم اجتماعی	۴۹	۲۵	۸۲	۸۲
HA-HJ	اقتصاد و مدیریت	۵۰	۱۳۳۹	۵۵۶۷	۹۰
HM-HX	مسائل اجتماعی	۵۵	۵۶۵	۱۰۴۶	۸۹
J	علوم سیاسی	۵۴	۴۸۴	۱۰۶۱	۸۸
K	حقوق	۴۷	۶۴۷	۴۱۹	۶۴
L	آموزش و پرورش	۵۳	۲۴۴	۱۲۱	۹۱
M	موسیقی	۶۴	۲۰	۸	۱۰۰
N	هنر	۷۲	۱۰۳	۶۸	۹۸
P	زبان و ادبیات	۶۷	۲۱۶۵	۶۷۳	۷۷
Q	علوم	۵۰	۴۲۷	۴۷۰	۸۹
R	پزشکی	۶۷	۱۶۱	۶۳	۱۰۰
S	کشاورزی	۶۴	۱۸	۱۱	۹۲
T	تکنولوژی	۴۳	۱۹۰	۲۹۱	۸۷
U	علوم نظامی	۴۱	۴۴	۱۰۲	۹۹/۰۳
V	علوم دریانوردی	۱۰۰	۳	۳	۱۰۰
Z	کتابشناسی و کتابداری	۵۰	۱۰۴	۴۸	۹۶
جمع		۶۰	۱۵,۸۰۶	۱۲,۸۶۷	۸۷

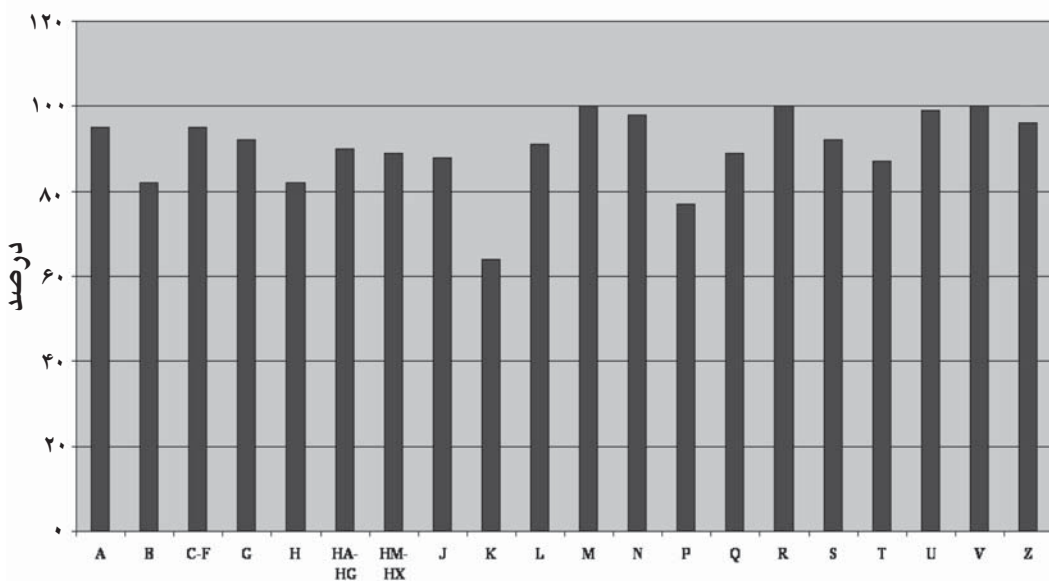
نیز لاتین در هریک از رده‌های موضوعی محاسبه شد. همان‌طور که نمودار ۳ نشان می‌دهد، در بخش کتاب‌های فارسی و عربی رده تکنولوژی، با داشتن میانگین استفاده ۴/۶۲، بالاترین میزان استفاده را در دوره مورد بررسی داشته است. بعد از آن، رده‌های حقوق، اقتصاد، و مدیریت به ترتیب با میانگین ۳/۷۹ و ۳/۶۷ در رتبه‌های دوم

از آن رده‌های فلسفه و دین، تاریخ، و علوم سیاسی به ترتیب با ۱۱/۵۲، ۹/۱۸، و ۸/۲۴ درصد بیشترین تعداد کتاب و رده‌های علوم دریانوردی، موسیقی، و کشاورزی با ۰/۰۲، ۰/۰۵، و ۰/۰۸ درصد کمترین تعداد کتاب در مجموعه لاتین کتابخانه را دارند.

برای پاسخگویی به سؤال دوم، میانگین استفاده از کتاب‌های فارسی و عربی و



نمودار ۵. درصد کتاب‌های فارسی و عربی استفاده نشده بر حسب رده‌های موضوعی



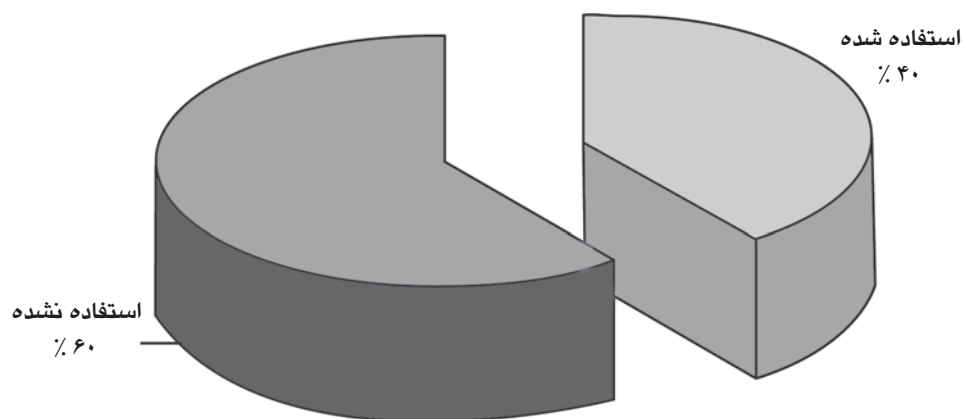
نمودار ۶. درصد کتاب‌های استفاده نشده لاتین بر حسب رده‌های موضوعی

۴۹/۱ بیشترین میزان استفاده را داشته است. بعد از آن، رده‌های ادبیات با میانگین ۱ و تکنولوژی با ۰/۵۹ در رتبه‌های دوم و سوم قرار دارند. در مقابل، هیچ‌کدام از کتاب‌های موضوعات علوم دریاوردی، پزشکی، و

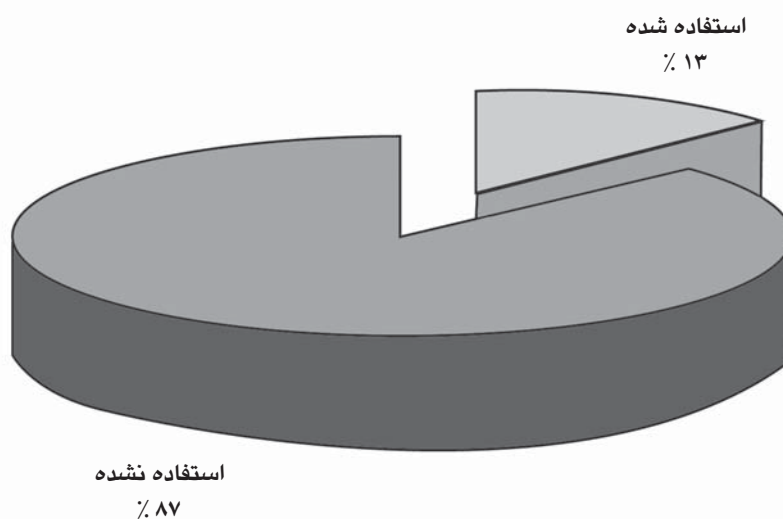
و سوم قرار دارند. در مقابل، کمترین میزان استفاده مربوط به رده‌های علوم دریاوردی، کشاورزی، و موسیقی با میانگین صفر، ۰/۳۵، و ۰/۴۵ است. اما در بخش کتاب‌های لاتین و براساس نمودار ۴، رده حقوق با میانگین

موسیقی به امانت نرفته است. به عبارت دیگر دارای میانگین استفاده صفر هستند. همچنین یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که تعدادی از عناوین هر رده موضوعی در طول دوره مورد بررسی اصلاً مورد استفاده قرار نگرفته‌اند. بنابراین، برای پاسخگویی به سؤال سوم، در هر مقوله موضوعی درصد کتاب‌هایی که در طول این مدت اصلاً به امانت نرفته‌اند محاسبه شد. بر اساس جدول ۳ و نمودار ۵ در بخش کتاب‌های فارسی و عربی، هیچ‌کدام از کتاب‌های رده علوم دریانوردی (۱۰۰ درصد) مورد استفاده قرار نگرفته است، بعد از آن، رده‌های جغرافیا و مردم‌شناسی و هنر به ترتیب با ۸۳ و ۷۲ درصد بیشترین عنوان‌های استفاده نشده را دارا هستند. در مقابل، رده‌های علوم نظامی، تکنولوژی، و حقوق کمترین میزان از عنوان‌های استفاده نشده را به خود اختصاص داده‌اند.

اما در بخش کتاب‌های لاتین، همان‌طور که نمودار ۶ نشان می‌دهد، رده‌های علوم دریانوردی، پزشکی، و موسیقی با ۱۰۰ درصد بیشترین میزان کتاب‌های استفاده نشده را به خود اختصاص داده‌اند. به عبارت دیگر، هیچ‌کدام از عناوین این مقوله‌ها در طول دوره مورد بررسی استفاده نشده‌اند. در مقابل، رده‌های حقوق، و زبان و ادبیات به ترتیب با ۶۴ و ۷۷ درصد کمترین میزان از عناوین استفاده نشده را در اختیار دارند. در مجموع و بر اساس نمودارهای ۷ و ۸، حدود ۶۰ درصد از عناوین کتاب‌های فارسی و عربی و نزدیک به ۸۷ درصد از عناوین کتاب‌های لاتین در طول مدت مورد بررسی یعنی اول مهر ۱۳۸۲ تا آخر آذر ۱۳۸۳ اصلاً مورد استفاده قرار نگرفته‌اند. برای پاسخ به سؤال ۴ و آزمودن فرضیه ۱ مبنی بر وجود تفاوت معنی‌دار بین میانگین استفاده از کتاب‌های فارسی و لاتین، از آزمون



نمودار ۷. درصد کتاب‌های استفاده شده و نشده فارسی و عربی



نمودار ۸. درصد کتاب‌های استفاده شده و نشده لاتین

### نتیجه‌گیری

همان‌طور که یافته‌های تحقیق نشان داد، در بخش کتاب‌های فارسی و عربی رده فلسفه و دین با ۳۶/۶۲ درصد، بیشترین سهم را در مجموعه کتابخانه داشته است. اما در بخش لاتین، بیشترین کتاب‌ها مربوط به رده اقتصاد و مدیریت (۴۱/۹۴ درصد) است. این امر با توجه به تأکید بر علوم اسلامی در تمامی رشته‌های تحصیلی دانشگاه و نیز دایر بودن دوره‌های دکترای رشته‌های فلسفه، علوم قرآنی، و اقتصاد تقریباً طبیعی به نظر می‌رسد.

در زمینه میزان استفاده، همان‌طور که مشاهده شد در بخش کتاب‌های فارسی و عربی، رده تکنولوژی دارای بالاترین میانگین بود. این امر با توجه به اینکه رشته‌های دایر در دانشگاه همگی در گروه علوم انسانی هستند،

t در سطح معنی‌داری ۰/۰۵ استفاده شد. بر اساس یافته‌های این آزمون، میانگین استفاده از کتاب‌های فارسی و عربی ۲/۳۲ و لاتین ۰/۵۱ است، طبق معیار  $t = ۵/۱۰۶$  با سطح معنی‌داری ( $P = ۰/۰۰۰$ ) تفاوت معنی‌داری بین میانگین استفاده از کتاب‌های دو گروه وجود دارد. به عبارت دیگر، میزان استفاده از کتاب‌های فارسی و عربی بیشتر از کتاب‌های لاتین است.

بالاخره برای پاسخگویی به سؤال ۵ و آزمودن فرضیه ۲ مبنی بر نبود اختلاف معنی‌دار بین میانگین استفاده از کتاب‌های رده‌های مختلف موضوعی از آزمون تحلیل واریانس استفاده شد. بر اساس نتایج به دست آمده ( $P = ۰/۸۰۴$ ) تفاوت معنی‌داری بین میانگین استفاده از رده‌های موضوعی وجود ندارد.

شاید تا حدودی سؤال برانگیز به نظر برسد، اما یکی از دلایل عمده بالا بودن میانگین استفاده از کتاب‌های رده تکنولوژی، وجود منابع مربوط به شبکه‌های کامپیوتری به‌ویژه اینترنت در این رده است. گرایش عمومی دانشجویان به اینترنت و کاربردهای روزافزون آن، به‌طور قابل ملاحظه‌ای میزان استفاده از این نوع کتاب‌ها، به‌ویژه کتاب‌های آموزش اینترنت را افزایش داده است. به عبارت دیگر، در حال حاضر بسیاری از دانشگاهیان برای تأمین نیازهای اطلاعاتی خود و نیز ارتباط با سایر همکاران و پژوهشگران از شبکه اینترنت استفاده می‌کنند که با توجه به اینکه بسیاری از این کاربران در زمینه نحوه استفاده و اطلاع‌یابی آموزش خاصی ندیده‌اند، به خودآموزی از طریق کتاب‌ها روی می‌آورند. این در حالی است که در تحقیق حریری بیشترین میزان استفاده به ترتیب مربوط به رده‌های علوم محض، زبان و زبان‌شناسی، و دین بوده (۲: ۳۴) و در تحقیق باجلان رده ادبیات با میانگین ۱/۷ بیشترین میزان استفاده را داشته است (۱: ۴۸-۵۰).

بخشی از یافته‌های تحقیق مربوط به درصد کتاب‌های استفاده نشده در مقوله‌های موضوعی مختلف است. نتایج نشان می‌دهد، طی دوره مورد بررسی یعنی اول مهر ۱۳۸۲ تا آخر آذر ۱۳۸۳، حدود ۶۰ درصد کتاب‌های فارسی و عربی و ۸۷ درصد کتاب‌های لاتین مورد استفاده قرار نگرفته است. در رده‌های مختلف موضوعی، بالاترین میزان کتاب‌های استفاده نشده، مربوط به موضوعاتی چون علوم دریانوردی، کشاورزی، موسیقی،

پزشکی و غیره است که به دلیل عدم ارتباط موضوعی با رشته‌های دایر در دانشگاه، تا حدودی طبیعی به نظر می‌رسد. اما تحقیق حریری نشان می‌دهد که بیشترین درصد کتاب‌های استفاده نشده متعلق به رده کلیات با ۵۷/۶۹ و کمترین آن مربوط به رده فلسفه با ۲۸/۵۷ درصد است (۲: ۳۴)، در حالی که در تحقیق باجلان بیشترین رقم عدم استفاده اختصاص به رده زبان و زبان‌شناسی با ۸۵/۲۴ درصد و کمترین رقم مربوط به رده هنر با ۴۵ درصد بوده است (۱: ۴۸-۵۰).

وجود این نوع کتاب‌ها در مجموعه کتابخانه دانشگاه امام صادق (ع) شاید به این دلیل است که در مقطعی از زمان، تقریباً بسیاری از کتاب‌های اهدا شده به کتابخانه، بدون اینکه از نظر متناسب بودن با نیازهای مراجعان و نیز اهداف کتابخانه مورد بررسی قرار گیرند، وارد مجموعه شده‌اند. بدون شک، وجود این کتاب‌ها، علاوه بر اینکه بخش عمده‌ای از فضای کتابخانه را اشغال می‌کند، هزینه‌های زیادی را از نظر سازماندهی و نگهداری نیز بر کتابخانه تحمیل می‌کند. بخش دیگری از نتایج تحقیق حاکی از بالا بودن میزان استفاده از کتاب‌های فارسی و عربی نسبت به کتاب‌های لاتین است. هر چند که این مسئله تقریباً در اکثر کتابخانه‌های دانشگاهی کشور وجود دارد، اما با توجه به عوامل مختلفی چون مقطع رشته‌های تحصیلی دانشگاه (کارشناسی ارشد پیوسته)، دایر بودن دوره‌های دکترا در رشته‌های مختلف، و تأکید بر آموزش زبان‌های خارجی انتظار می‌رفت میزان استفاده از کتاب‌های لاتین در این کتابخانه بالا باشد.

بنابر این، نتایج به دست آمده در این زمینه تا حدودی نگران کننده است.

### پیشنهادها

با توجه به نتایج تحقیق و پی بردن به مشکلات موجود، پیشنهادها و راهکارهای زیر می تواند در رفع مشکلات موجود مؤثر باشد:

۱. برای شناخت و تعیین دقیق نیازهای اطلاعاتی مراجعان، لازم است بررسی های نیازسنجی صورت گیرد؛

۲. تجدید نظر در سیاست های مجموعه سازی به ویژه انتخاب کتاب، تا حدود زیادی از ورود کتاب هایی که با نیازهای اطلاعاتی جامعه استفاده کننده منطبق نیست جلوگیری می کند؛

۳. لازم است رده هایی که بیشتر مورد استفاده قرار می گیرند و نیز مقوله هایی که کمبود منابع در آنها محسوس است، تقویت شوند؛

۴. همان طور که اشاره شد، کتاب های کهنه و بی استفاده که به دلایل مختلفی وارد مجموعه شده اند، علاوه بر اشغال فضا، هزینه های زیادی را نیز از نظر نگهداری بر کتابخانه تحمیل می کنند. بنابر این، ضروری است از طریق وجین مجموعه، کتاب های مورد نیاز جایگزین کتاب های بی استفاده

شود؛ و

۵. تقویت زبان خارجی دانشجویان و ملزم ساختن آنها به استفاده از منابع لاتین در انجام تکالیف درسی تا حدود زیادی می تواند میزان استفاده از این منابع را افزایش دهد.

### منابع

۱. باجلان، علی. «پراکندگی موضوعی مجموعه کتابخانه عمومی شهید باهنر بروجرد و میزان استفاده از مجموعه به تفکیک مقوله های موضوعی در سال ۱۳۸۰». *فصلنامه کتاب*، دوره چهاردهم، ۲ (تابستان ۱۳۸۲): ۴۵-۵۱.

۲. حریری، نجلا. «بررسی میزان استفاده از مجموعه کتابخانه عمومی امیرکبیر کرج به تفکیک مقوله های موضوعی در سال ۱۳۷۷». *پیام کتابخانه*، دوره نهم، ۳ (پاییز ۱۳۷۸): ۲۷-۳۵.

۳. کاریگان، دنیس پ. «نظریه ای در مجموعه سازی». ترجمه نجلا حریری. *پیام کتابخانه*، دوره هفتم، ۴ (زمستان ۱۳۷۶): ۲۶-۳۳.

4. Lackham, Bryan. *The library in society: a study of the public library in an urban setting*. London: Library Association, 1971. Quoted in Spiller, David. *Book selection*. London: Clive Bingley, 1986.

تاریخ دریافت: ۱۳۸۳/۱۰/۲۷